

Helping your child
with literacy and
numeracy at home

Tongan

Ko hono tokoni'i ho'o tamá 'i he laukongá mo e laufiká 'i 'api

Potungāue Ako 'a NSW

Kuo fa'u 'a e ki'i tohi ni ma'ae ngaahi mātu'a,
kau tauhi` mo e ngaahi fāmili 'o e fānau 'oku
nau 'i he ngaahi ta'u ki mu'a 'o e akō.

'Oku fonu 'i he ngaahi 'ekitivitī ke poupou'i 'a e
ako mahu'inga ko ia 'oku fai 'i 'api` . 'Oku fa'u 'a
e ngaahi 'ekitivitii` ma'au ke ke fiefia ai mo ho'o
tamá pea ke tokoni'i ai kinautolu ke nau ma'u
ha kamata lelei 'i he akō.

Fakalotolahi'i ho'o tamá ke kau mo vakai'i lelei
e ngaahi 'ekitivitii` pea poupou'i 'enau ngaahi
tali fakataautahá.

Kakanó

Laukongá 4

Leá mo e fanongó 5

Lautohí 10

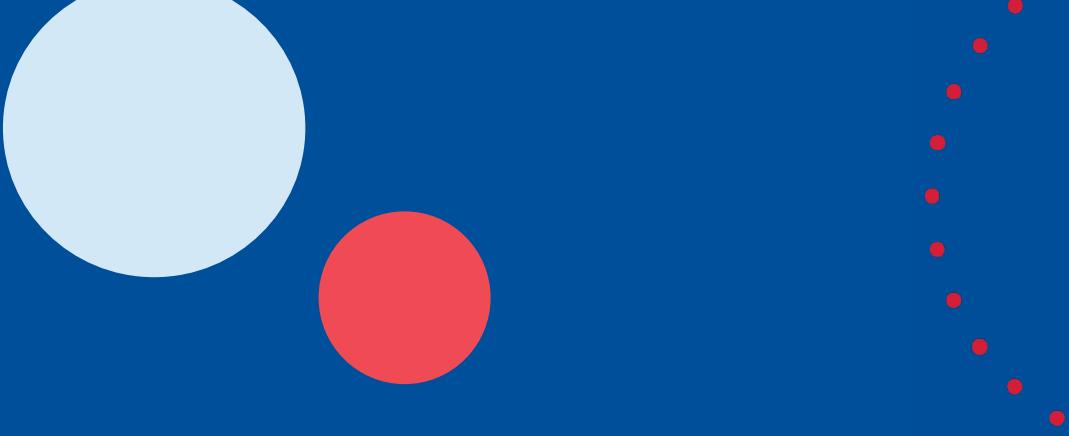
Tā-fakatātaá mo e tohí 16

Laufiká 21

Ngaahi mata'ifiká mo hono laú 22

Tānakí mo e kolé 28

Ko hono fakatokangaí mo hono fa'u
'o e ngaahi sīpingá 32

Laukongá

Ko hono tokoni'i ho'o
tamá ke fakalakalaka
'enau ngaahi poto'i
laukongá

Ko e laukongá 'oku kau ai 'a e fanongó, leá, laú,
tohi` mo e sipelá. Ko e lava ke fakafetu'utaki 'a e
ngaahi fakakaukaú mo e ngaahi ongo'ilotó, ngaahi
me'a 'oku fakakaukaú mo e ngaahi laú pea ke
faka'uhinga'i mei he ngaahi fekau leá mo e tohi`.

Leá mo e fanongó

‘Oku langa hake ‘e he ngaahi poto ‘i he leá mo e fanongó ‘a e makatu’unga ki he ako ho’o tamá ‘i ‘apiakó. ‘Oku tokoni’i ‘e he ngaahi poto ko’eni ‘ ha ki’i tamasi’i/ta’ahine ke ne lava ‘o talanoa mo e ni’ihī kehé, fa’u e ngaahi kaungāme’ā pea kau mālohi ‘i he ngaahi ‘ekitiivitī kotoa ‘i ‘apiako.

Kapau ‘oku ke lea’aki ha lea kehe mei he lea fakapālangi ‘i ‘api, ‘oku mahu’inga ke hokohoko atu pē ho’o poupou’i ho’o tamá ke nau ngāue’aki ‘enau lea ‘i api’.

Ko e talanoa mo ho'o tamá

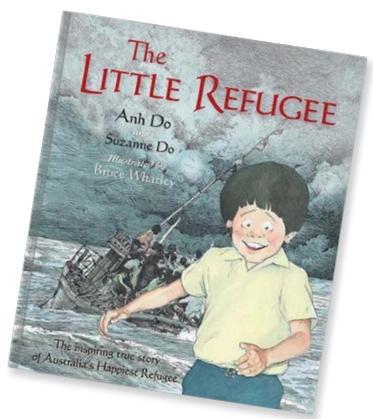
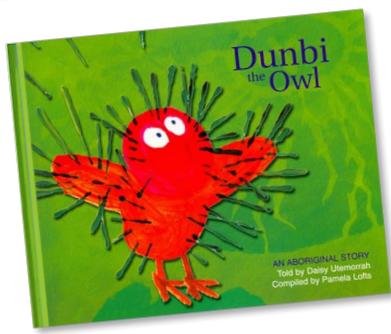
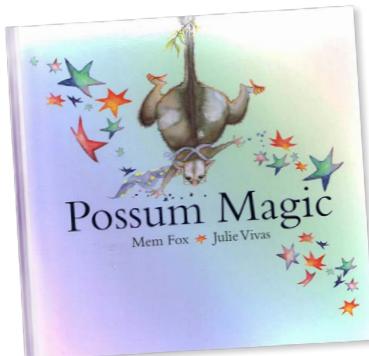
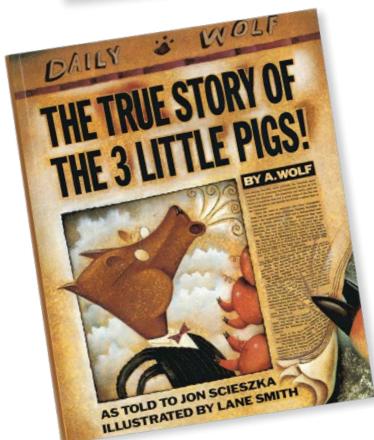
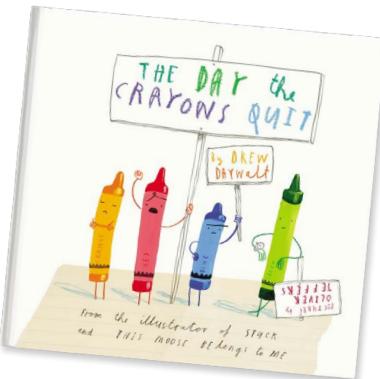
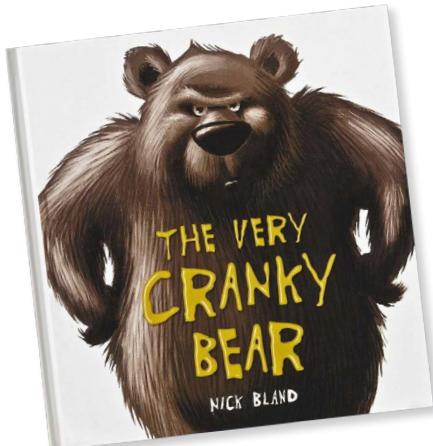
- **Talanoa mo ho'o tamá** fekau'aki mo ha ngaahi kaveinga kekehehe, hangē ko ha ngaahi me'a 'oku hoko 'i he 'aho taki taha.
- **Fevahevahe'aki ha ngaahi fo'i talanoa** mei ho tukufakaholó, ngaahi fo'i talanoa pē 'a'au mo ho'o ngaahi fo'i talanoa ma'ae fānaú.
- **Fakamatala'i pe talanoa ki ha ngaahi me'a** 'i he'enau hokó. Hangē ko'eni ´, "Te ta lue ki he akó he 'aho ni 'o paasi atu ai 'i he paaká."
- **Fanongo ki ho'o tamá pea faka'ai'ai ke fetongitongi.** Faka'ali'ali 'a e anga 'o e fanongó mo fengāue'aki 'i ha fetalanoa'aki.
- "I hono kamata ha fetalanoa'aki pe 'i he taimi 'oku ke talanoa ai mo ho'o tamá, **'eke ha ngaahi fehu'i** 'oku fiema'u ko é ke lahiange hono tali ´ 'i he 'io pe 'ikai. Hangē ko'eni ´, "Ko e hā ho'o me'a na'e fai 'i he akó 'i he 'aho ni ´?"
- Ngāue'aki e ngaahi fehu'i 'oku **kamata'aki 'a e ko e hā 'a e founiga pe ko e hā hono 'uhinga**. Hangē ko'eni ´, "Ko e fo'i manupuna 'e fiha 'oku ke sio ki ai 'i he paaká?"
- 'I ho'o fai e ngaahi fehu'i ´, **'oange ha taimi ki ho'o tamá ke tali**.
- **'Ai e ngaahi fetalanoa'aki ´ ke fakafiefia**. Fa'u ha ngaahi fo'i talanoa fakaoli, talanoa mo hiva mo ho'o tamá.

Ko hono fakafetu'utaki 'o ha fekau

- **To e talanoa'i ha fo'i talanoa.** Talanoa ki he me'a na'e hoko 'i he kamata'angá, kongalotó mo e faka'osinga 'o e fo'i talanoá.
- Hili hono laú, **talanoa fekau'aki mo kinautolu 'i he fo'i talanoá** pe ko e konga o e tohi 'oku manako ai ho'o tamá.
- **Fevahevahe'aki 'a e ngaahi fakakaukau** ki ha me'a ne ala hoko 'i ha 'alu ki ha me'a 'oku fai hangē ko ha kātoanga pe ko e 'alu ki he akó. Hili e me'a na'e fai', talanoa ki he me'a na'e hokó pea koleange ke nau vahevahe atu 'enau ngaahi fakakaukaú mo 'enau ngaahi ongó.
- Poupou'i ho'o tamá ke nau **fa'u ha fo'i talanoa pē 'anautolu** mei he'enau fakakaukau-loto pē 'anautolu. 'Eke ha ngaahi fehu'i hangē ko e, "Ko e talanoa ki he hā?" "Ko e hā e me'a 'oku hoko 'i he talanoá?"
- **Ako'i ki ho'o tamá hono hingoa kakató**, tu'asilá, ta'u-motu'á, 'aho fa'ele'i' mo e fika telefoni'.
- 'I he tuku 'a e akó, 'eke ki ho'o tamá pe na'e fefé hono 'ahó pea **'eke mo ha toe ngaahi fakamatala**, hangē ko e, "Ko e hā na'ake ongo'i pehē ai '?"

Ko e ngaahi tohi ke tokoni'i ho'o tamá
'i he talanoa fakapālangi' mo e ngaahi
poto 'i he fa'u-leá

Fa'u leá

- **Ngāue'aki e ngaahi fo'ilea fakamatala** 'i he taimi talanoá. Kapau 'e pehē atu ho'o tamá, "Oku 'i ai ha kuli ´." Tānaki atu ha fakamatala hangē ko e, "Ko ha ki'i kuli ´ tea, si'isi'i pea fulufulu molū."
- Langa hake 'i he lea ho'o tamá 'aki hono **ako'i kinautolu ha ngaahi fo'ilea fo'ou**.
- 'I he taimi laukonga mo ho'o tamá, **talanoa ki he ngaahi fo'ilea** 'oku ngāue'aki 'i he ngaahi tohi ´. Alea'i fakataha 'a e 'uhinga 'o e ngaahi fo'ileá. Te ke toe ala fiema'u foki ke kumi ha ngaahi fo'ilea fo'ou, mahu'inga ke talanoa ki ai.
- **Ako hono ngāue'aki ha ngaahi fo'ilea fo'ou** 'i ha sētesi.
- **Fa'u ha ngaahi leipolo** ki he ngaahi me'a 'i he falé.

Lautohi

‘Oku ako ‘a e fānaú mei he lautohi atu kiate kinautolú, lautohi mo e ni’ihī kehé mo ‘enau lautohi pē kiate kinautolú.

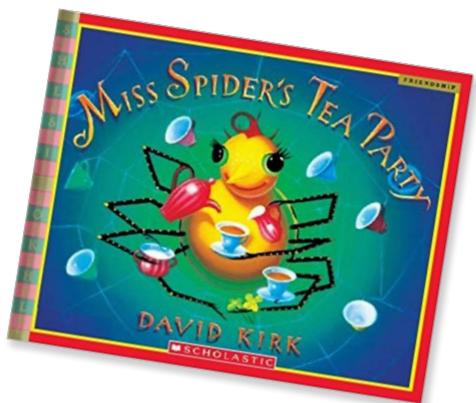
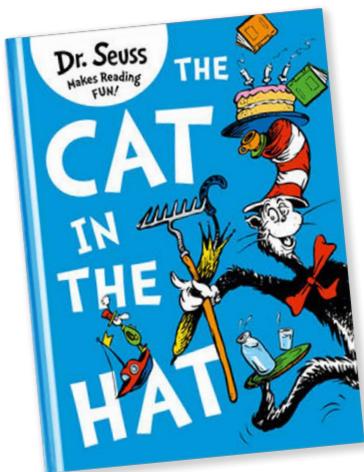
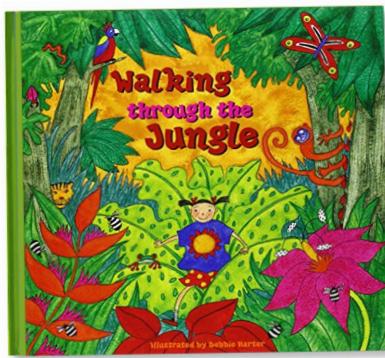
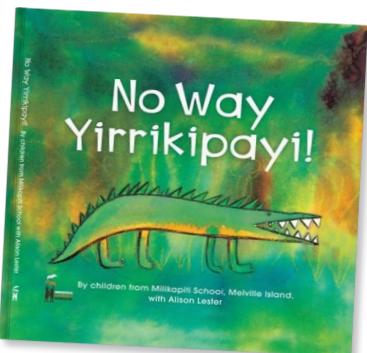
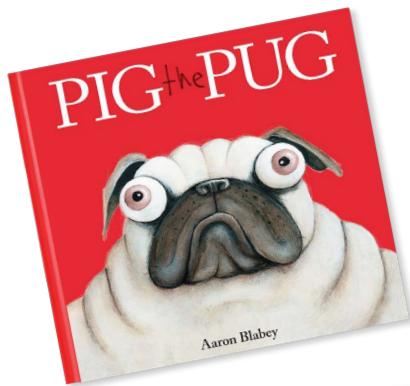
Fiefia ‘i he lautohi fakataha ‘i he ‘aho kotoa. Siofi ha ngaahi faingamālie hangē ko e taimi ‘oku ke lue ai ki he akó, fale tohi’, laipeli’ pea mo e supamāketi’.

Talanoa ki ha ngaahi fo’i talanoa, lea ‘oku ngāue’aki’, ngaahi fo’ilea ‘i he fo’i talanoá, pehē ki he ngaahi ongo ‘o e ngaahi mata’itohi ‘i he ngaahi fo’ileá. Lau ha ngaahi tohi ‘i ho’o lea ‘i ‘api’.

Lautohi mo ho'o tamá 'i he 'aho kotoa

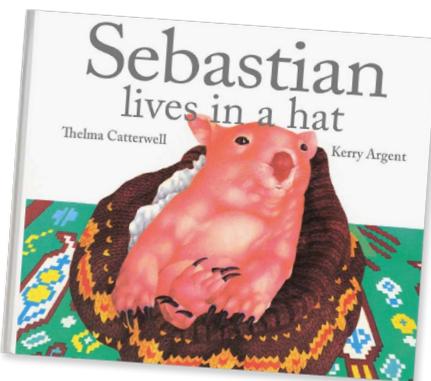
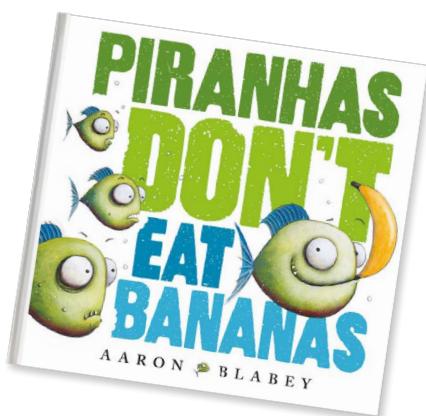
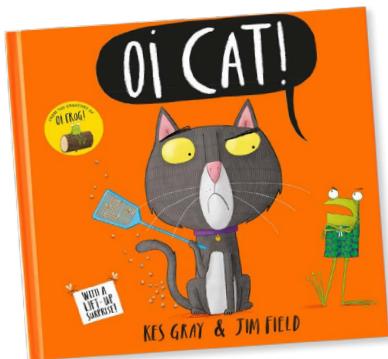
- **'Ai ke fakafiefia 'a e lautohi'** mo fakamānako. 'Oku ako 'a e fānaú ki he lautohi 'aki 'enau siofi, fa'ifa'itaki mo fengāue'aki mo e ni'ihi kehé.
- **Tuku ho'o tamá ke ne fili pea toe lau e ngaahi tohi** 'oku manako ai'.
- **Talanoa kau ki he tohi'** kimu'a pea ke kamata hono laú. Talanoa ki he hingoa 'o e tohi' pea mo e me'a 'e lava ke hoko 'i he fo'i talanoá.
- **Alea'i e ngaahi fakatātaá** mo e anga 'enau tānaki atu ki he fo'i talanoá.
- **Lolotonga e lautohi'**, **fai ha ngaahi fehu'i ki ho'o tamá** fekau'aki mo e fo'i talanoá hangē ko e, "Ko e hā e me'a 'oku ke pehē 'e ala hoko mai '?" "Ko e hā hono 'uhinga 'oku ke fakakaukau pehē ai '?"
- Hili e lautohi', **talanoa ki he fo'i talanoá**. Fai ha ngaahi fehu'i hangē ko e, "Ko e fē 'a e konga 'o e fo'i talanoá na'ake sai'ia taha ai '?" pē "Ko e hā e me'a na'e fakalotomāfana, fakaoli pe fakalotomamahi 'i he fo'i talanoá?"
- **Taufetongi 'i hono lau** ha ngaahi fo'i talanoa manako mo ho'o tamá mo hono fanga tokouá/tuonga'ané, tokouá/tuofāfiné pe kaungāme'á.
- **Fili ha ngaahi me'a lautohi kehekehe** hangē ko e ngaahi nusipepa, ngaahi makasini, ngaahi pepa/papa fakamatala, ngaahi faka'ilonga hala, ngaahi fakahinohino ki he ngaahi 'o e me'atokoni' mo e ngaahi lisi ki he sōpingi'.

Ngaahi tohi fakapālangi 'oku 'i ai e fakaiku ongo tatau

Ko e fiefia ‘i he lautohi ´, leá mo e ngaahi fo’ileá

- Fili e ngaahi tohi fakapālangi ‘oku ‘i ai e ngaahi fakaiku ongo tatau pe ngaahi tupu’ā.
- **Talanoa ki he ngaahi fo’ilea ‘oku fakaiku ongo tataú.**
Ko e Cat, hat, sat, bat ko e ngaahi fakatātā kotoa ia ‘o e ngaahi fo’ilea ‘oku fakaiku ongo tatau ‘i he lea fakapālangi ´ koe’uhí ´ ‘oku nau ongo tatau ‘i he fakaikú.
- **Va’inga’aki ha** ngaahi fo’ilea ‘oku fakaiku ongo tatau pea va’inga’aki ha fanga ki’i va’inga ‘oku fakaiku ongo tatau ‘i he lea fakapālangi ´. ‘Ai ha ngaahi sētesi ‘oku fakaiku ongo tatau hangē ko e, “Have you ever seen a snail deliver the mail?”

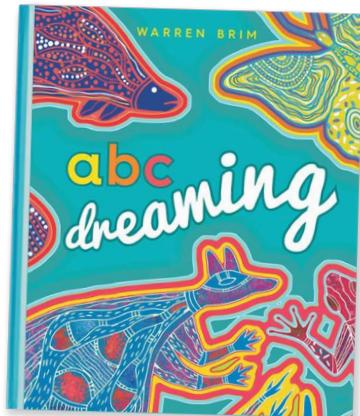
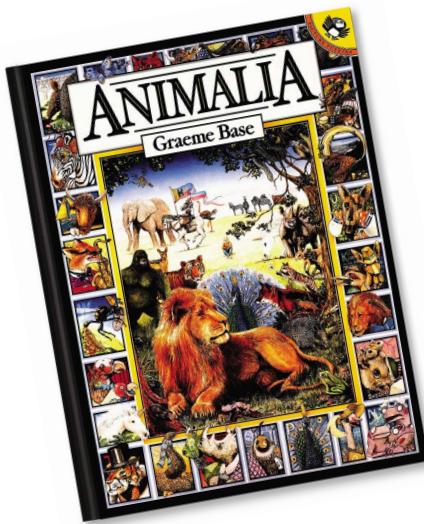
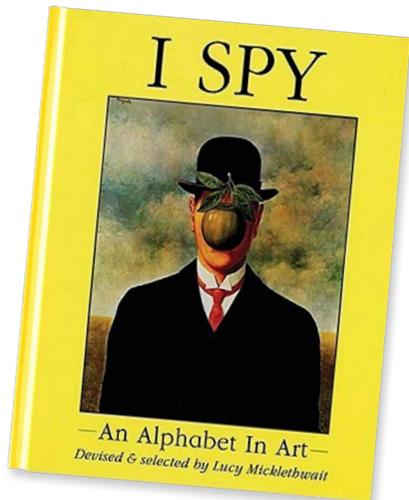
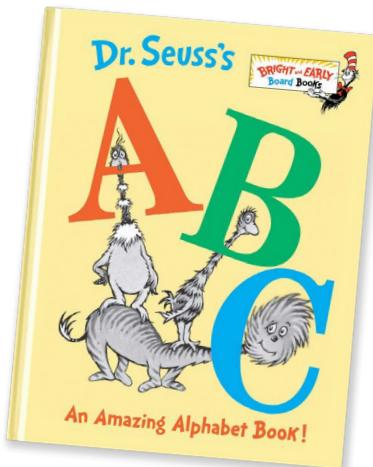

Va'inga'aki e ngaahi ongo 'o e ngaahi mata'itohi

- **Fiefia 'i he ongo 'o e ngaahi mata'itohi**. Fa'u ha ngaahi sētesi launoa pē 'o ngāue'aki ha ngaahi fo'ilea 'oku kamata'aki ha ongo tatau.
- 'I ho'o lautohi ki ho'o tamá, koleange ke ne tuhu'i pea lea'aki e ngaahi ongo 'oku ne 'ilo'i'.
- **Va'inga'aki ha ngaahi va'inga ongo** 'aki e hingoa ho'o tamá. 'Eke ha ngaahi fehu'i hangē ko e, "Ko e hā e ongo 'oku kamata'aki ho hingoá?" "Ko e ongo tatau ia 'oku kamata'aki 'a e dad?"

Ko e ngaahi tohi kau ki he ngaahi
mata'itohi ´ 'i he lea fakapālangi ´

Tā-fakatātaá mo e tohi ´

Faka'aí'ai ho'o tamá ke tā-fakatātā mo tohi kau ki ha ngaahi me'a mālie.

Kole ki ho'o tamá ke talanoa fekau'aki mo'enau ngaahi tā fakatātaá mo e tohi ´. 'Ai ke ke mahu'inga'ia 'i he'enau ngaahi fo'i talanoá pea mo e anga ko ia 'enau fili ke tā pe tohi iá.

Tohi he 'aho kotoa

- **Fiefia 'i he tā fakatātaá mo e tohi'.** Kole ki ho'o tamá ke tā-fakatātā pe tohi fekau'aki mo e ngaahi me'a 'oku nau fie fai, fa'u pe va'inga'aki.
- **Faka'ai'ai ho'o tamá ke talanoa kau ki he'enau tohi'.** 'E lava ke kau heni 'a e talanoa kau ki he'enau ngaahi Kohikohi, tā-fakatātā, ngaahi mata'itohi pe ngaahi fo'ilea.
- **Ngāue'aki ha ngaahi naunau kehekehe** hangē ko e sioka, pepa mo e peni vahevahe, peni faka'ilonga mo e peni ke tā mo tohi 'aki.
- Kole ki ho'o tamá ke **tohi hono hingoá**. 'E toe lava foki 'e ho'o tamá ke 'ahi'ahi tohi e ngaahi hingoa 'o e kakai kehe 'oku mahu'inga kiate iá.
- Lolotonga e tohi pe tā-fakatātā ho'o tamá, **talanoa fekau'aki mo e fakatātaá pea mo e ngaahi ongo 'o e ngaahi mata'itohi** ko ia 'oku ne feinga ke tohi'.
- **Faka'ai'ai ho'o tamá ke ngāue'aki 'ene fakakaukaulotó pea fa'u ha ngaahi fo'i talanoa.** Te nau lava 'o fa'u ha tohitalanoa 'aki 'enau tā ha ngaahi fakatātā mo tohi ha ngaahi fo'ilea ki he fo'i talanoá.
- Poupou'i ho'o tamá ke **tohi ha ngaahi fekau 'i he'enau lea 'i 'api'**.

Ko e tā-fakatātā mo e tohi ki ha taumu'a

- **Faka'ai'ai ho'o tamá ke tā-fakatātā pe tohi** ha lisi sōpingi, pe fekau'aki mo e toko taha 'oku sai'ia taha ai 'i he fāmili ', pe ko e tohi 'oku sai'ia taha ai '.
- **Fa'u ha hiva pe maaú** pea tohi e ngaahi fo'ilea pe tā ha fakatātā ke ō mo e hivá pe maaú.
- **Kole ki ho'o tamá ke fakamatala'i** 'a e me'a 'oku nau taá pe tohi ' lolotonga 'enau fai iá.
- Faka'ai'ai kinautolu ke **fai ha tohi** ki ha kaume'a pe ha taha 'i he fāmili ' kau ki ha me'a na'e hoko 'oku fakamānako, fakaoli pe fakalotomāfana.
- **'Ai ha ki'i tohi, tohinoa fakalēkooti pe tohinoa fakaekita** 'e lava ai 'e ho'o tamá ke tohi pe tā-fakatātā faka'aho ai.
- **Fa'u ha kaati** pe fakaafe ki ha kātoanga pe ko ha me'a makehe.

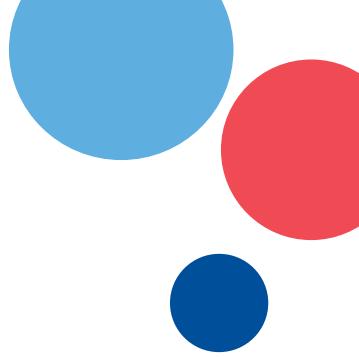

Talanoa kau ki he ngaahi fekau

- Kole ki ho'o tamá **ke fa'u ha fekau** 'oku nau fiema'u ke 'ave. 'E lava pē ko ha pepa fakamatala hangē ko e, "Tokanga ki he kulii'", pe ko ha tohi ki he'enau faiakó fekau'aki mo e ngaahi me'a 'oku nau fie fai'.
- **Ngāue'aki e ngaahi fo'ilea faka'aho** 'a ē ko e konga ia 'o e 'ātakai, a'usia mo e ngaahi manako ho'o tamá.
- **Talanoa ki he ngaahi fo'i talanoa pe ngaahi tohi na'e fai** 'e ho'o tamá pe na'a mo lau fakataha.
- 'I he talanoá, poupou'i ho'o tamá ke **talanoa 'i ha ngaahi sētesi 'oku ngāue'aki ha ngaahi fo'ilea kehekehe**.

Laufiká

**Ko hono tokoni'i ho'o
tamá ke langa hake 'ene
ngaahi poto 'i he laufiká**

'Oku kau 'i he laufiká 'a e lava ke mahino'i 'a e anga e ngāue 'a e ngaahi mata'ifiká 'i he ngaahi tūkunga faka'ahó.

'Oku tau sio mo ngāue faka'aho'aki 'a e ngaahi mata'ifiká. 'I he'etau lautohi 'oku 'i ai e ngaahi mata'ifika 'i he peesi', ko hotau falé 'oku 'i ai hono fika pea 'i he'etau fakatau ha me'a 'oku tau tānaki mo kole ha ngaahi mata'ifika.

Tokoni'i ho'o tamá ke langa hake ha tūkunga fakakaukau lelei ki he laufiká.

'Oku mahu'inga ke langa hake 'a e ngaahi poto 'i he laufiká 'i ho'o lea 'i 'api'.

Ngaahi mata'ifiká mo hono laú

Ko e laú ko ha poto tokamu'a ia 'oku langa hake 'e he fānaú. Ko e laú 'oku kau ai 'a:

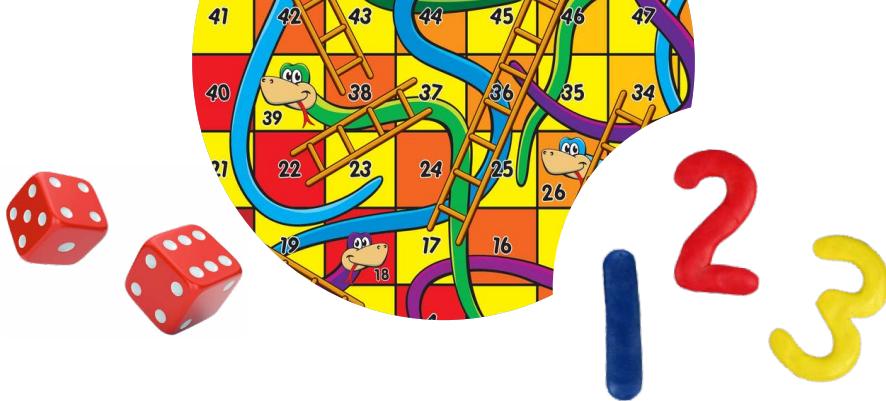
- hono lea'aki mo hono fakamanatu'i 'a e ngaahi mata'ifiká 'i hono hokohoko totonú
- hono fakahoa e ngaahi fo'ilea mata'ifiká ki he ngaahi me'a
- hono 'ilo'i ko e mata'ifika fakamuimui ko ia na'e laú 'oku ne fakafofonga'i 'a e lahi fakakātoa 'o e ngaahi me'a.

Ngaahi fo'ilea ke ngāue'aki

- lau ki mu'a, lau ki mui
- mata'ifika kimu'a, mata'ifika kimui
- lahi hake, si'i hifo
- 'oku tatau ia mo e.

Ngaahi mata'ifika fakapālangi

0	zero	1	one
2	two	3	three
4	four	5	five
6	six	7	seven
8	eight	9	nine
10	ten		

Ngaahi 'ekitivitī ke faka'ai'ai e ako ki he ngaahi mata'ifiká

- Ngāue'aki ha fo'i-taisi 'oku 'i ai e ngaahi mata'ifika mo e ngaahi fo'i-toti ke tokoni'i ho'o tamá ke ne fakatokanga'i e ngaahi mata'ifiká mo e ngaahi lahi '. Fehu'i ki ho'o tamá, "Ko e ngaahi fo'i-toti 'e fiha 'i he fo'i taisi '?"
- **Va'inga fakataha 'aki e ngaahi va'inga papa** 'oku ngāue'aki ha fo'i taisi mo hono lau.
- **Lau pea fevahevahe'aki ha ngaahi fo'i talanoa.** Talanoa kau ki hono lau, lahi, pea mo e ngaahi mata'ifika 'oku ke sio ki ai 'i ha tohi, kau ai 'a e ngaahi fika 'o e peesi' .
- **Kole ki ho'o tamá ke kumi e ngaahi mata'ifika 'i he taimi 'oku lue ai '.** 'Eke ki ho'o tamá. "Ko e hā e ngaahi mata'ifika 'oku ke lava 'o sio ki ai '?" Talanoa ki he ngaahi fika falé, ngaahi peleti fika 'o e kā mo e ngaahi fakahinohino halá.
- **Talanoa ki he ngaahi mata'ifika 'i he ngaahi me'a faka'aho hangē** ko e ngaahi uasi mo e ngaahi telefoní. Tokoni'i ho'o tamá ke fakamanatu'i e ngaahi mata'ifika 'aonga.

Ko hono fakatokanga'i 'a e lahi 'o ha ngaahi me'a
pe ngaahi fo'i-toti

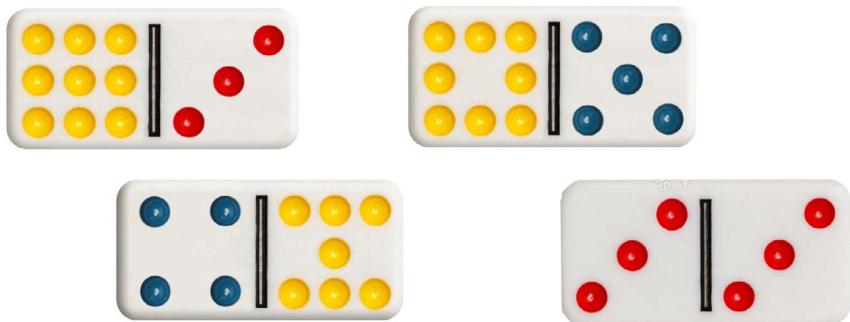
Ngaahi sīpinga toti 'i ha fo'i-taisi

Ngaahi sīpinga toti

Ngaahi sīpinga toti 'i ha tominō

Lau mo ho'o tamá

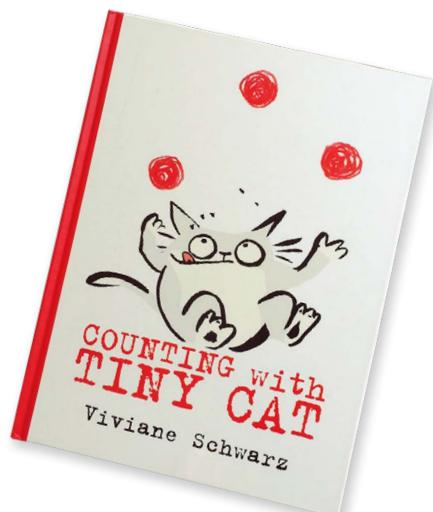
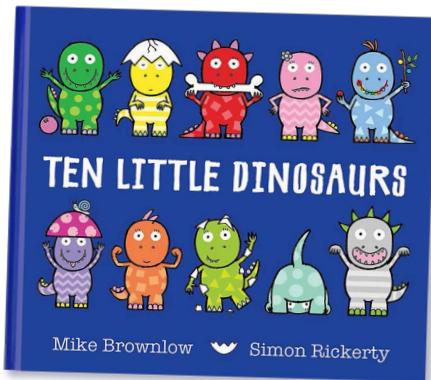
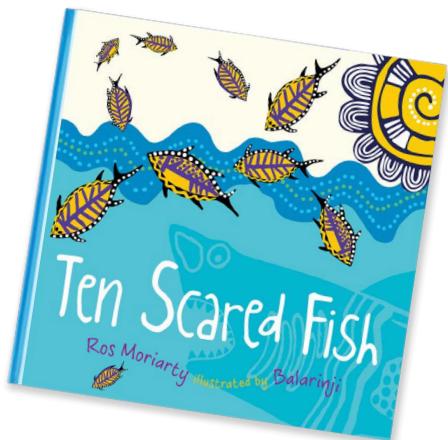
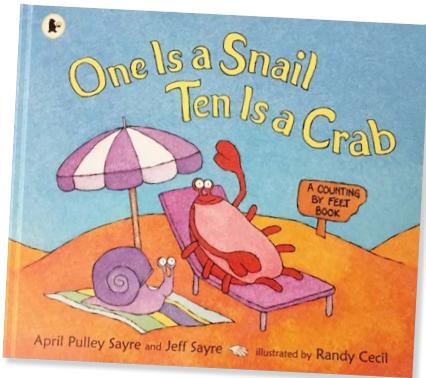
- **Lau 'i ho'o fai ko ia 'a e ngaahi me'a 'i falé.** Ngaahi fakataha mo ho'o tamá ha ngaahi me'akai fakahinohino faingofua pea tuku ke ne lau e ngaahi me'a kehekehe 'oku ngaahi'aki '.
- **Faka'ai'ai ho'o tamá ke tokoni ki hono teuteu 'o e tēpile** ki ha ma'u me'a-tokoni fakafāmili. Koleange ke lau e kakai ' , pea mo e peleti, ipu, huhu mo e sēpuni 'oku fiema'u ki he tēpilé.
- **Lau mo ho'o tamá** 'a e lahi 'o e ngaahi fakama'ú 'i he'enau tui honau sote akó.
- Kole ki ho'o tamá ke **lau pe ko e me'a 'e fiha** 'i he'enau ki'i puha fa'o'anga me'atokoni ho'ataá.
- **Lau ki mu'a.** Lau e ngaahi me'a faka'aho hangē ko e ngaahi kā, fale, sū mo e kato.
- **Lau ki mui.** Ko e hifo pea kaka ki ha fungavaka. 10, 9, 8 ....

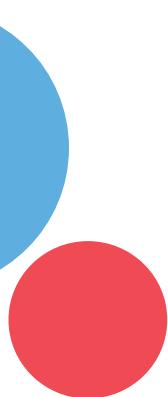
Ko ha fanga ki'i hiva lau fakapālangi

- Here is the Beehive
- Five Little Ducks
- The Ants Go Marching
- One, Two, Buckle My Shoe
- Five Cheeky Monkeys Jumping on the Bed
- Ten Green Bottles

Ngaahi tohi ki he ngaahi mata'ifiká mo hono laú 'i he lea fakapālangi'

Tānakí mo e kolé

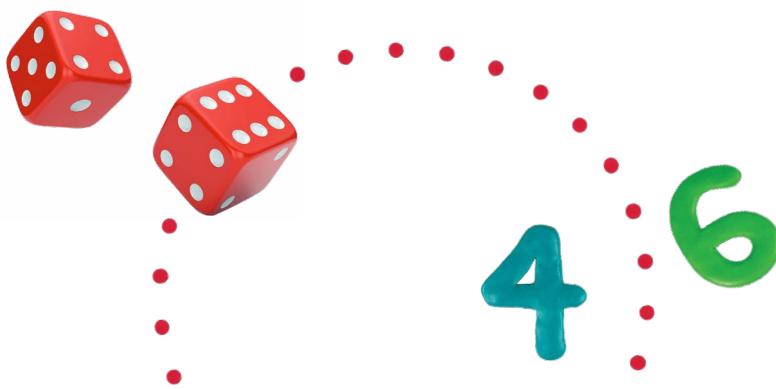
‘Oku fiema’u ‘i he fānau iikí ke langa hake ha ongo’i ‘o e tānakí mo e kolé. ‘Oku kau heni hono fakataha’i ha me’ā ‘e ua pe lahi hake pea mo hono to’o mo hono fakamavahe’i ha ngaahi me’ā.

Ngaahi fo’ilea ke ngāue’aki

- fakataha’i mo, tānaki, fa’u
- si’i hifo ‘i he, lahi ange ‘i he
- fakataha’i kotoa
- to’o
- toe fiha

Ngaahi ‘ekitivitī ‘oku ne faka’ai’ai ‘a e tānaki’

- Tānaki ‘a e lahi ‘o e ngaahi me’ā faka’ahó, me’ava’ingá, fua’i ‘akaú, ‘ū tohi’. ‘E ala ngāue’aki ‘e he fānaú honau louhi’inimá ke tānaki.
- ‘I ho’omo lué, **tānaki e lahi ‘o ha ngaahi me’ā kehekehe** ‘oku mo sio ki ai, hangē ko e ngaahi matala’i’akau ‘i ha ngoue.
- ‘I ha tohi-māhina, kole ki ho’o tamá ke faka’ilonga’i ‘a e ngaahi ‘aho na’a nau ‘alu ai ki he akó pe ko ha ‘ekitivitī ‘e taha. ‘I he ‘osi ‘a e uiké, **tānaki ‘a e lahi ‘o e ngaahi ‘aho ki he ‘ekitivitī taki taha**.
- ‘I ho’o sōpingi’, talanoa fekau’aki mo e me’ā ‘oku ke fiema’u ke fakataú. **‘Eke ha ngaahi fehu’i** hangē ko e, “Ko e fo’i siaine ‘e fiha ki he tokotaha kotoa ‘i he fāmili’? Kapau te u ‘omai mo ha toe taha, ko e fiha kotoa ia te tau ma’ú?”
- **Va’inga’aki ha ngaahi va’inga ko ē ‘oku ne faka’ai’ai ‘a e tānaki’ ‘o ngāue’aki ha fo’i taisi ‘e ua, hangē ko e** “Snakes and Ladders.”

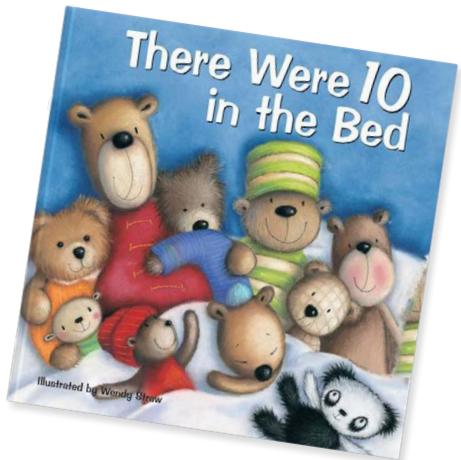
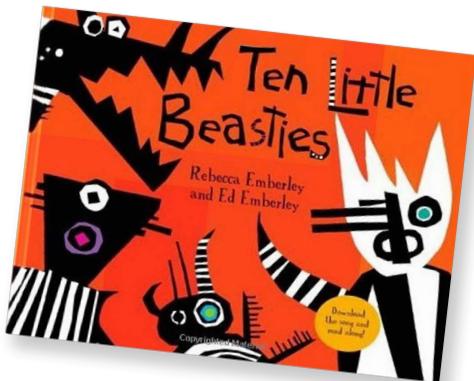
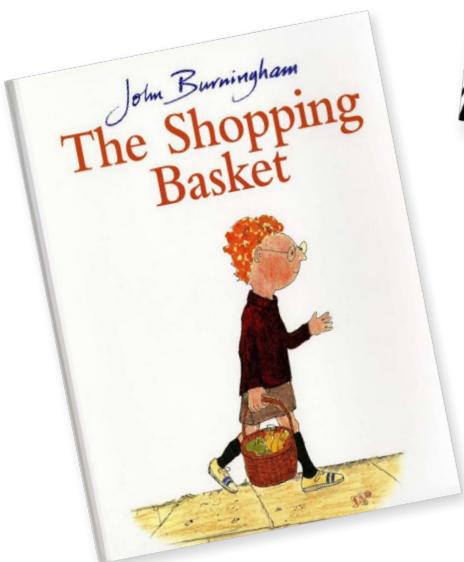

Ngaahi 'ekitiviti 'oku ne faka'a'i'ai 'a e kolé

- **Kole ha ngaahi me'a faka'aho.** Lau e ngaahi me'a 'i he'enau ki'i puha fa'o'anga me'atokoni ho'ataá pea kole 'i hano to'o ha ngaahi me'a mei ai.
- **'I he taimi kai', lau e lahi e ngaahi me'a 'oku ke ma'u.** 'Eke ha ngaahi fehu'i hangē ko e, "Ko e fo'i kālepi 'e fiha kuo ke kai ? 'Oku toe fiha?"
- Faka'a'i'ai ho'o tamá ke **fakatokanga'i 'a e faikehekehe 'i he taimi 'oku to'o ai ha ngaahi me'a** hangē ko hano to'o ha ngaahi fua'imoa mei ha tulei-fua'imoa pe to'o ha ngaahi fo'i siaine mei ha kausiaine.
- **Hiva'i ha fanga ki'i hiva** hangē ko e "Five Little Ducks", 'a ia 'oku holo hifo ai e fiká 'i hono to'o 'a e taha.
- **'Eke ha ngaahi fehu'i** hangē ko e, "'Oku 'i ai 'etau fo'i 'āpele 'e nima 'i he poulú. Kapau teu kai e fo'i 'āpele 'e ua, 'oku toe 'a e fo'i 'āpele 'e fiha?"

Ko e ngaahi tohi fekau'aki mo e
tānaki` mo e kolé `i he lea fakapālangi`

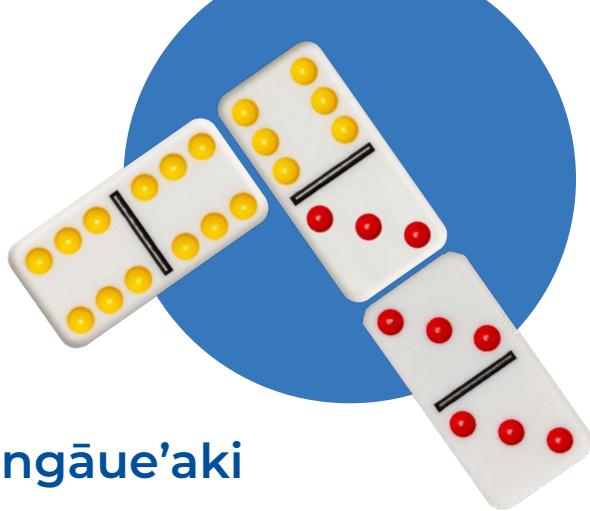

Ko hono fakatokanga'i mo hono fa'u 'o e ngaahi sīpingá

Ko e sīpingá ko ha seti 'oku toutou hoko. 'E lava ke fa'u ia mei ha ngaahi fōtunga, ngaahi ongo, ngaahi mata'ifika pe ngaahi me'a.

'E lava ke ako e fānaú ke fakatokanga'i, fakapapau'i, fa'u, hiki tatau pea hokohoko atu e ngaahi sīpinga 'i he ngaahi 'ekitivitī faka'ahó.

Ngaahi fo'ilea ke ngāue'aki

- toutou fai
- hokohoko atu
- fa'u
- fakapapau'i
- fakamatala'i
- sīpinga
- tatau
- kehekehe

Fakatokanga'i mo fakapapau'i 'a e ngaahi sīpingá

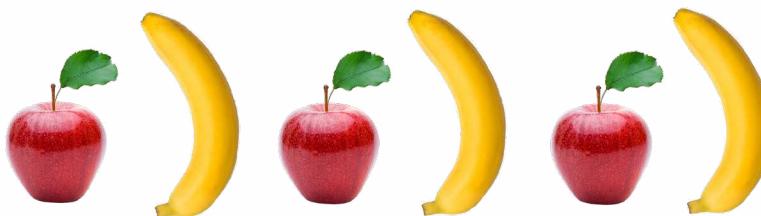
- **Fakapapau'i e ngaahi sīpingá** hangē ko ia 'i he pepa kofú, taila fale-kaukaú mo e fanga ki'i hala nounou mei hala pule'anga ki ha 'api. Talanoa fekau'aki mo e ngaahi sīpinga kehekehe pea mo e me'a 'oku ne 'ai ia ko ha sīpinga.
- **Talanoa fekau'aki mo e ngaahi sīpingá.** Fai ha ngaahi fehu'i hangē ko e "Ko e hā 'oku hoko ai ia ko ha sīpingá?" "Te ke lava 'o hokohoko atu e sīpinga ko 'eni '?"
- **Va'inga'aki ha kaati, tominō pe taisi** 'i ha fanga ki'i va'inga ke tokoni'i ho'o tamá ke fakatokanga'i 'a e ngaahi sīpingá.

Ko hono hiki tatau ‘a e ngaahi sīpingá

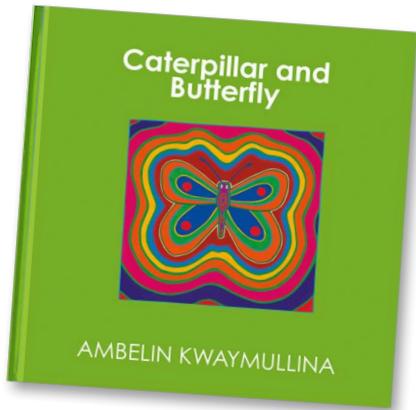
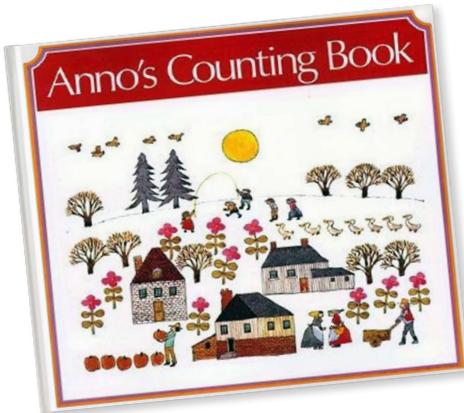
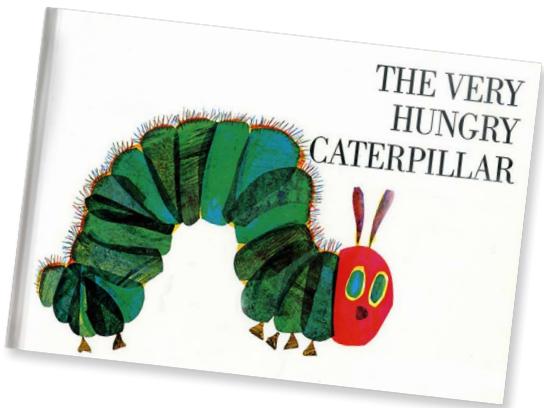
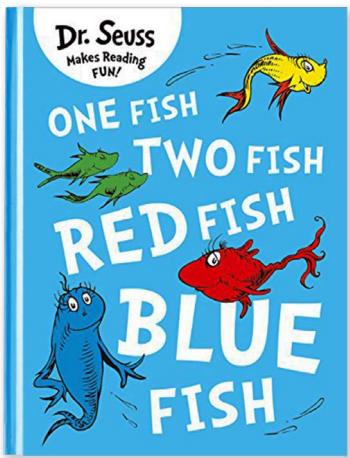
- Va’inga’aki ha fanga ki’i va’inga pasipasi ‘a ia te ke **pasipasi ai ha sīpinga** pea toe fai ‘e ho’o tamá ‘a e sīpinga ko iá. Kole ki ho’o tamá ke pasipasi ha sīpinga te ke toe fai ki ai.
- **Teuteu fakataha ha tēpile ki he ma’u me’atokoni` ‘o ngāue’aki ha sīpinga** hangē ko e peleti mo e sēpuni, peleti mo e sēpuni, peleti mo e sēpuni.

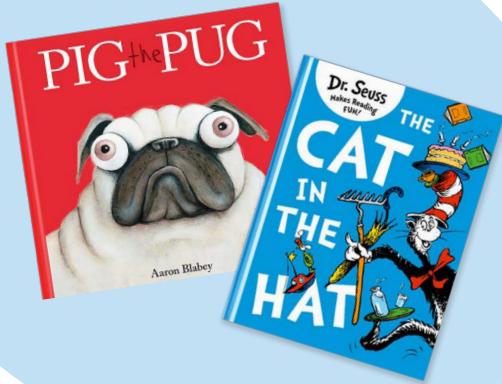
Fa’u ‘o e ngaahi sīpingá

- **Fa’u ha ngaahi sīpinga ‘aki ha ngaahi me’ā faka’aho** hangē ko e ngaahi me’ava’inga mo e fua’i’akau.
- **Kamata’aki ha ngaahi sīpinga ma’ama’a** pea toki fa’u ha ngaahi sīpinga **mamafaange** hangē ko ha fo’i ‘āpele ‘e taha, fo’i siaine ‘e ua, fo’i ‘āpele ‘e taha, fo’i siaine ‘e ua, fo’i ‘āpele ‘e taha, fo’i siaine ‘e ua.

Ngaahi tohi fekau'aki mo e ngaahi
sīpingá 'i he lea fakapālangi'

**Ngaahi tohi ke tokoni'i ho'o tamá
ke langa hake 'a e ngaahi poto 'i he
laukongá 'i he lea fakapālangi'**

Ngaahi tohi ki he fetalanoa'aki` mo e fa'u-leá

Dunbi the Owl – Daisy Utemorrah, editor Pamela Lofts. Scholastic Australia

Possum Magic – Mem Fox, illustrator Julie Vivas. Omnibus Books

Splosh for the Billabong – Ros Moriarty, illustrator Balarinji. Allen and Unwin

The Day the Crayons Quit – Drew Daywalt, illustrator Oliver Jeffers. Harper Collins Children's Books

The Echidna and the Shade Tree – Mona Green, editor Pamela Lofts. Scholastic Australia

The Little Refugee – Anh and Suzanne Do, illustrator Bruce Whatley. Allen & Unwin Children

The True Story of the 3 Little Pigs – Jon Scieszka, illustrator Lane Smith. Penguin

The Very Cranky Bear – Nick Bland. Scholastic Australia

Ko e ngaahi tohi ‘oku ‘i ai e ngaahi fakaiku ongo tatau

Miss Spider’s Tea Party – David Kirk. Scholastic Inc

No Way Yirrikipayi! – Alison Lester. Pan Macmillan Australia

Pig the Pug – Aaron Blabey. Scholastic Australia

Piranhas Don’t Eat Bananas – Aaron Blabey. Scholastic Australia

Oi Cat! – Kes Gray, Jim Field. Hachette Australia

Sebastian Lives in a Hat – Thelma Catterwell, illustrator Kerry Argent. Omnibus Books

Walking Through the Jungle – Stella Blackstone. Barefoot Books

The Cat in the Hat – Dr Seuss. Random House

Ngaahi tohi fekau’aki mo e ngaahi mata’itohi

ABC Dreaming – Warren Brim. Magabala Books

Animalia – Graeme Base. Picture Puffins

Dr Seuss’s ABC – Dr Seuss. Random House

I Spy, An Alphabet in Art – Lucy Micklethwait. Greenwillow Book

‘Oku lava ‘a e ngaahi tohi ‘oku lisi atú ke ngāue’aki ki he laukongá mo e laufiká ‘i ha ngaahi taumu’a kehekehe.

‘Alu ki he’emau uepisaiti ‘o ma’u ai ha toe ng
fakamatala ke tokoni’i ho’o tamá ke
ne ma’u ha ‘aho lelei ‘i he akó:

education.nsw.gov.au/lit-and-num-at-home

Ko e ngaahi tohi fakapālangi ke tokoni'i ho'o tamá ke langa hake 'a e ngaahi poto 'i he laufiká

Ko e ngaahi tohi ki he ngaahi mata'ifiká mo e laú

Counting on Community – Innosanto Nagara. Seven Stories Press, Penguin.

Counting with Tiny Cat – Viviane Schwarz. Walker Books

Five Little Ducks – Penny Ives. Child's Play International Ltd

One is a Snail, Ten is a Crab – April Pulley Sayre and Jeff Sayre, illustrator Randy Cecil. Scholastic Australia

One Woolly Wombat – Kerry Argent. Scholastic Australia

Ten Black Dots – Donald Crews. Scholastic Australia

Ten Little Dinosaurs – Mike Brownlow, illustrator Simon Rickerty. Orchard Books

Ten Little Jarjum – Tabulam Aboriginal Community members, editors Suzi Williams and Kate Merrifield. NSW Board of Studies

Ten Scared Fish – Ros Moriarty, illustrator Balarinji. Allen and Unwin

Ko e ngaahi tohi kau ki he tānaki’ mo e kolé

Five Little Monkeys Play Hide-and-seek – Eileen Christelow.
Houghton Mifflin

Ten Little Beasties – Rebecca and Ed Emberley. Macmillan

Ten Little Fingers and Ten Little Toes – Mem Fox, illustrator Helen Oxenbury. Puffin Books

Ten Little Ladybugs – Melanie Gerth, illustrator Laura Huliska-Beith. Intervisual Books Inc

There Were 10 in the Bed – illustrator Wendy Straw. Sweet Cherry Publishing

The Shopping Basket – John Burningham. Random House

Uno’s Garden – Graeme Base. Penguin Books, Puffin

Ko e gaahi tohi kau ki he fakasīpingá

Anno’s Counting Book – Mitsumasa Anno. Harper Collins

Caterpillar and Butterfly – Ambelin Kwaymullina. Fremantle Press

One fish, two fish, red fish, blue fish – Dr Seuss. Random House

The Very Hungry Caterpillar – Eric Carle. Hamish Hamilton Press

© State of New South Wales (Department of Education), 2020.

The copyright material published in this resource is subject to the Copyright Act 1968 (Cth) and is owned by the NSW Department of Education or, where indicated, by a party other than the NSW Department of Education (third-party material).

Copyright material available in this resource and owned by the NSW Department of Education is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) licence. This licence allows you to share and adapt the material for any purpose, even commercially.

Attribution should be given to © State of New South Wales (Department of Education), 2020.

Material in this resource not available under a Creative Commons licence:

- the NSW Department of Education logo, other logos and trademark-protected material
- material owned by a third party that has been reproduced with permission.

You will need to obtain permission from the third party to reuse its material.

Ngāue Fakatonulea Telefoni

Kapau 'oku ke fiema'u ha toe fakamatala, kātaki 'o tā ki he puleako ho 'apiakó. Kapau 'oku ke fiema'u ha taha fakatonulea ke tokoni atu ki ho'o faka'eke'eké, kātaki 'o tā ki he Ngāue Fakatonulea Telefoni ´ 'i he 131 450 'o kole ha taha fakatonulea 'i ho'o leá. 'E ta'e totongi 'a e ngāué ni kiate koe.